

Використана література:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1995. – 896 с.
2. Богданова С. Ю. Реконцептуализация пространственных отношений (к постановке проблемы) // *Studia Linguistica Cognitiva*. Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М.: Гнозис, 2006. – С. 187-202.
3. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
5. Козолупенко Д. П. Миф. На гранях культуры. – М.: Канон, 2005. – 212 с.
6. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
7. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. – М.: Флинта – Наука, 2004. – 296 с.
8. Радзівєвська Т. В. Концепт шляху в українській мові: поєднання ідеї простору і руху // *Мовознавство*. – К., 1997. – № 4 – 5. – С. 17-26.
9. Селіванова. О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное. – М.: Издательская группа “Прогресс” – “Культура”, 1995. – 624 с.
11. Черданцева Т. З. Итальянская фразеология и итальянцы. – М.: ЧеРо, 2000. – 304 с.
12. Яворская Г. М. О концепте ‘дом’ в украинском языке // *Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура: Сб. статей в честь Н. Д. Арутюновой*. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 714-728.
13. Eco U. *La struttura assente. La ricerca semiotica e il metodo strutturale*. Milano. Tascabili Bompiani, 2004. – 425 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Етимологічний словник української мови: в 7-ми т./Редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1983.
2. Українські народні прислів'я та приказки. Дожовтневий період. – К.: Держ. вид-во худ. літ-ри, 1963.
3. Українські прислів'я та приказки / Упоряд. С. Мишанича та М. Пазяка. – К.: Дніпро, 1983.
4. *Gibotto A. G. Proverbi del Veneto*. Firenze, 1995.
5. *Giusti G., Gapponi G. Dizionario dei proverbi italiani*. Milano, 1956.

Гренджа І. М.
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова

РЕАЛІЗАЦІЯ МАГІЧНОЇ ФУНКЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Магія – це неприродна, надлюдська сила, за допомогою якої людина намагається керувати людськими діями, природними станами [21, 49]. Багато антропологів (Дж. Фрезер, Ф. Боас) вважають, що основною причиною віри людей у магію є потреба у цій вірі. Магія безпосередньо пов'язана з мовою, оскільки прокльони, які реалізують магічну функцію мови, вступають у першу фазу дії через людське мовлення.

Р. Якобсон вважав магічну функцію корелятом функції викликання духів з єдиною різницею в тому, що у випадку словесної магії адресат мовлення – не жива людина, а надприродні сили [1, 24]. Магічна функція також реалізується через табу, табуїстичні замітники, в деяких релігійних традиціях – через обітницьке мовчання, молитви, ворожіння, клятви, закляття, заклинання; в релігіях Писання – через священні тексти, яким приписувались божественне походження. Загальною рисою відношення до слова як до магічного предмета є неконвенціональне трактування мовного знаку, тобто уявлення про те, що слово – це не позначення якого-небудь предмета, а його частина. Саме тому, наприклад, вимовляння ритуального імені може викликати присутність того, хто носить це ім'я, а

помилятися в словесному ритуалі – означає образити, розгнівати, нашкодити надприродним силам.

Дуже часто ім'я вважалося своєрідним “оберегом” чи амулетом, що захищає від нещастя. Апокриф “70 імен для Бога” (рукопис Іосифо-Волоколамського монастиря XVI – XVII ст.) рекомендував заради власного ж самозахисту записати і вивчити напам'ять 70 “імен” (різні символічні та метафоричні найменування) Христа і 70 “імен” Діви Марії: “Сиа знаменія егда видиши и сиа имена егда прочитаеши непобеждён будеши в рати и от всех враг избавлен будеши и от напрасния смерти и от страха ноцнаго и от действия сотонина ... А се имена господня числом 70. Да еже их имат и носить с собою – честно от всякаго зла избавлен будет: власть, сила, слово, живот, милость ...” [1, 25].

Згідно з давніми уявленнями ім'я має виразити індивідуальну сутність людини, воно є тотемом, що забезпечує їй захист. Крім того той, хто дає ім'я, отримує таємничу владу над тим, хто його отримав. Назвати істоту – значить підкорити її собі. Недарма, за біблійною легендою першій людині було дозволено давати імена тваринам, щоб вона в такий спосіб отримала над ними владу. Первісна людина була не в змозі провести чітке розмежування між словами і речами, як правило, уявляла, що зв'язок між іменем і особою чи річчю, яку воно іменує, є не довільною та ідеальною асоціацією, а реальним матеріально відчутним зв'язком, що він їх поєднує настільки тісно, що справити магічний вплив на людину через ім'я так само легко, як через волосся, нігті та іншу частину його тіла. У вимовлянні магічних слів, кожне слово має таємний смисл. Відтак вважалося, що, повторюючи ім'я в складі якої-небудь магічної фрази, можна викликати таємні сили. Наприклад, учні Піфагора ніколи не промовляли вголос його імені, а називали вчителя словами “Майстер”, “Ця людина”, оскільки воно приховувало у своїй числовій формулі священне значення [14, 19].

Свідомість, що вірить у магію слова, сліпо погоджується з незрозумілим та таємним в магічних текстах й потребує непрозорості змісту ключових формул. Неконвенціональне сприйняття знаку, як і віра у можливість словесної магії, відноситься до явищ інтуїтивної природи. Воно близьке до естетичного сприйняття слова. Неконвенціональне трактування знака близьке також до деяких філософських та культурологічних концепцій, які вірять у змістовну невичерпність слова і вплив мови на світосприйняття та етнічну психологію, як от антична теорія “фюсей” (від гр. Physis – природа), за якою назва предмету відповідає його “природі”; як ідеї В. фон Гумбольдта й О. О. Потебні та їх розвиток в теорії “лінгвістичної відносності” Е. Сепіра та Б. Уорфа; ідеї лінгвістичної філософії Л. Вітгенштейна та Дж. Мура про “недоліки” мови як основного джерела людських блукань та псевдо-проблем; як філософська герменевтика, яка бачить в мові “лоно культури”, “дім буття” [1, 25].

Усі відомі в історії культурні ареали зберігають тією чи іншою мірою традиції релігійно-магічної свідомості. Саме тому магічна функція мови універсальна, хоча конкретні її прояви у мовах світу нескінченно різноманітні та екстраординарні. Елементи магії до певної міри уже розсіялися, пор.: укр. *спасибі від спаси Боже*. У наступних прикладах це відчувається ще гостріше: *не проти ночі згадуючи, не каркай - біду накликаеш, не говори під руку* [1, 26].

Несподіваність (для сучасної свідомості) слідів словесної магії пов'язана з тим, що в глибині людської психіки полярні сутності можуть ототожнюватися або взаємозамінюватися (життя і смерть, добро і зло, початок і кінець, плач – сміх і т.д.). Амбівалентність символіки несвідомого призводила до того, що осуд перетворювався на похвалу, побажання невдачі вважалося умовою успіху (пор. ні пуху ні пера) і т.п. Саме

тому магічні формули, які кінцевим результатом підраховували позитивний результат (здоров'я, достаток), часто нагадували своїм звучанням прокльони.

Називаючи усі функції мови і мовлення, лінгвісти не завжди наголошують на магічній функції мови, більш того – деякі з них переконані, що ця функція не важлива. Наприклад, А. Леонт'єв характеризує її як функцію, яка є непридатною для європейського суспільства [6, 6]. Те, що більшість учених не виокремлює магічну функцію як окрему функцію мови, пояснюється фактом, пов'язаним з позначенням і розумінням самого терміна “магія”. Хоча магічна функція однозначно не визнається лінгвістами, та на практиці мистецтво магії набирає висот.

Слово діє на людину з такою ж самою силою, як і на початкових стадіях – спочатку інтуїтивно, потім – свідомо. Людина завжди гостро відчувала зв'язок між словом та його референтом. Ця особливість слова виступає основним компонентом у системі магічних дій, підпорядковуючись трьом законам: подібності, суміжності та контрасту [7, 7]. Завдяки закону подібності людина може викликати духів, зображуючи, імітуючи їх різними фігурами, наприклад, восковими. Щодо закону суміжності, сюди належать усі операції чаклунства, пов'язані з кров'ю, нігтями, волоссям, слиною. Наприклад, в Англії традиція заклеювати нігті в конверт або кидати їх у вогонь збереглася й до сьогодення. Ця традиція сягає часів поганських вірувань (нігті можуть принести людині зло). При законі суміжності образ чи предмет називаються своїми іменами, тоді як закон контрасту проявляється через дії, коли батьки називають дітей поганими іменами, щоб уберегти їх від полону духів.

У фольклорі є багато прикладів, в яких чітко визначається магічна функція, що реалізується через мовні кліше, і етимологія яких ледь зрозуміла сучаснику. Інколи трапляється так, що їх використання не збігається з ситуаціями, з якими вони асоціюються. Кліше *ні пуху, ні пера* сьогодні використовується в розмовній мові для побажання удачі. Колись воно належало до релігійного табу полювання, оскільки згадка про слова *пух* і *перо*, які асоціюються з тваринами – об'єктами полювання, могла відлякнути тварин, і мисливці зазнали б невдачі. Такі кліше, як *“Тьфу, тьфу, щоб не зурочити”*, *“Touch wood!”*, вживалися і вживаються зараз марновірними людьми на позначення захисту, охорони від раніше сказаних слів, зміст яких зводиться до побажання здоров'я, з побоюванням, що надприродні сили, почувши цю фразу (побажання), поступлять наперекір і нашкодять людині про яку йде мова [1, 26].

Віра в силу слова може бути проілюстрована й іншими фразами: *“Про вовка промовка”*, *“He is sure to appear”*, *“Talk of the devil”* [6, 8]. Іноді ми навіть зустрічаємо вирази з пісень, що вживаються з метою вплинути на природні явища: *“Прийди, прийди, дощику, зварю тобі борщику”*; зібрати гарний врожай: *“Рости, рости, аж до неба”*.

Магічна функція проявляється на мовному рівні й у використанні табу. З давніх-давен в будь-якій мові виникає певна категорія слів, які цікаві своїм походженням, але в силу релігійних чи побутових причин, відповідно до суворих правил та звичаїв виключаються всіма або деякими членами мовного колективу з активного вокабуляру. Ці слова отримали назву – слова-табу. “Табу” (тапу) – слово полінезійського походження, яке проникло у європейські мови в кінці XVIII ст. З самого початку воно означало “віддалений”, “видалений” і для первісної людини позначало все, що містило в собі небезпеку. Звідси й стає зрозумілим, чому саме слово “табу” пов'язане із заборонами [21, 4].

У глибокій давнині різноманітні вербальні табу були тісно пов'язані із заборонами на предмети та дії і входили відтак у загальну систему релігійних заборон. Виникнення табу вчені відносять до ранніх етапів існування людського суспільства.

Етимологічний аналіз показав, що слова, які своїм походженням зобов'язані табу, складають значну частину вокабуляру. Так, наприклад, англійське *to be gone* та українське *духу пускатись*, які на перший погляд не мають нічого спільного з табу, належать до цієї частини слів. Існують певні лексико-семантичні розряди, в яких спостерігається найбільший відсоток нововиявлених табу. До таких розрядів належать: найменування тварин (в англійській мові замість прямої назви слова *weasel* (ласка) вживався заміник *fairy*, замість *bear* (ведмідь) – *honey-eater*, *honey-big*, в українській мові також існувало повір'я, що ведмідь володів тотемною силою, і тому пряма назва цієї тварини завжди уникалась; оскільки люди боялись вимовляти це слово, *ведмідь* було замінено на *вуйко* [14, 136].

Магічна функція мови реалізується й у використанні евфемізмів. Евфемізми виступають заміниками грубих, непристойних зворотів [3, 173]; вживаються з почуття страху чи сорому: замість *дурний* – *немудрий*, *не хапає зірок з неба*; замість *скоро помре* – *йому вже не топтати рясту*; замість *брехня* – *фантазії*, *вигадки*; замість *п'яний* – *під градусом*, *під мухою*, *під Бахусом* [11, 63].

Є й інші розряди лексики, в яких спостерігається наявність евфемізмів, серед них: біди, розумові та фізичні вади, злочинність та її наслідки, статеве життя, бідність, фізіологічні функції, предмети туалету, емоції.

Наведемо кілька прикладів, які належать до лексико-семантичного розряду на позначення стану алкогольного сп'яніння. В англійській мові *drunk* і *drunken* замінені евфемізмами *happy*, *merry*, тоді як українське *п'яний* – на *щасливий*, *веселий*. До цієї ж категорії слів належать *mellow*, *elevated* – *напідпитку*, *піднесений*, які походять від *elated*, *exhilarated*. Англійське *high as a Kite* в українській мові знаходить еквівалент *напитися до чортиків*, що означає “бути дуже п'яним”. Само собою зрозуміло, що алкоголь сприяє втомлюваності, виснажує людину. Це і було поштовхом до утворення нових слів, які належать до цього ж розряду. Слово *п'яний* може бути також замінено на *tired*, *fatigued*, *over-tired* – *змучений*, *занадто втомлений*. Ці слова вжиті в переносному значенні. У двох зіставлених мовах для підсилення ступеня втомлюваності вжито прийменникові частки *over* – *занадто*, *дуже*. Від почуття втомленості до більш серйозних симптомів (відключення моторних функцій, запаморочення свідомості) коротка п'ядь. Їх передають такі англійські слова, як *confused*, *fuzzy*, *hazy*, *muzzy*. На жаль, в українській мові не існує їх еквівалентів. Надмірне вживання алкоголю порушує фокусацію зору, що віддзеркалюють слова *cock-eyed*, *glassy-eyed*, *glazed*, *pie-eyed* – *перекошені очі*, *світяться очі*, *залиті очі*.

Тема брехні не менш виражена в евфемістичному лексиконі. Протягом життя ми стикаємось із різними ситуаціями, що в них не називаємо речі своїми іменами, а окрашаємо їх. Так, замість *брехня* (*lie*) ми вживаємо *казка*, *небилиця*, *розповідь* (*story*). Ці слова часто використовуються в розмовній мові: “Не розказуй казок”, “Не вигадуй небилиць”. Слово *казка* походить із XVII століття і означає “оповідання, яке батьки розказують дитині перед сном”. Це можуть бути розповіді про тварин, божків, яких люди вигадали сотні років тому. Інколи багаж традиційних знань вичерпується, і розповіді вигадують самі батьки. Можливо, саме тому слово *казка* набуло відтінку брехні. Замість *брехати* вживаються *to gild one's speech* – *прикрасити*, *позолотити промову*; *economical with the truth* – *недоговорювати правду*; *telling untruths, falsehoods* – *дзвін великий лити*, *заливати*, *замилювати* (*замазувати*) *очі*; *to speak with forked tongue* – *обмотати язиком*; *creative, imaginative* – *ошуканець*.

Наступну групу складають евфемізми на позначення плішивості. Втрата волосся є болючою темою для чоловіків. Саме тому у спілкуванні намагаються уникати прямих

мовних корелятивів. Замість *лисий (bald)* вживають *лисавий, недостатньо кучерявий, голотозий – balding, thinning, high forehead*: “Коли Карло Іванович скидав капелюха, можна було сказати, що він лисий, а якщо інтелігентно – то недостатньо кучерявий” (О. Черногуз) [14, 136].

Тема надмірної маси тіла також актуальна, відтак відповідний вокабуляр досить об’ємний і постійно поповнюється. Замість слова *товстий (fat)* використовуються *опасистий, натоптаний, опецькуватий, бочкуватий, діжкуватий, барилкуватий, круглуватий, добре вгодований, широких параметрів, в тілі, ситний – chubby, roly-poly, tubby, well-built, well-covered, well-rounded, well-upholstered, large-breasted, buxom, a fine figure of a woman, burly, chunky, stocky, strapping*: “Проти тендітної і стрункої, як береза, Ярини її сестра... видавалася опецькуватою і неоковирною, як сніп гречаної соломи” (П.Панч) [15, т.2, 747].

Охарактеризувавши роль та значення магічної функції, способів її репрезентації на мовному рівні, доходимо до висновків, що згадані групи табу та евфемізмів тісно взаємопов’язані між собою (адже основним джерелом походження евфемізмів є табу). Лексико-семантичний аналіз даних груп підтверджує правильність теорії впливу слова з його магічним компонентом на поведінку та життя людини.

Використана література:

1. Будагов Р.И. Человек и его язык. – М.: Наука, 1974. – 263 с.
2. Галич О., Назарець В., Васильєв С. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. О. Галича. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
3. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. – К.: Вища школа, 1977. – 332 с.
4. Домбровський В. Українська стилістика й ритміка. – Вип. 4. – Мюнхен, 1993. – 177 с.
5. Етимологічний словник укр. мови: В 7 т-х. – К.: Наук. думка, 1982–1989. – Т. 1 – 3.
6. Іванішин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. – Дрогобич: Відродження, 1994. – 218 с.
7. Кацев А.М. Языковое табу и эвфемия: Учеб. пособие к спецкурсу. – Л.: ЛГПИ ім. А. И. Герцена, 1988. – 80 с.
8. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. – К.: Академія, 2001. – 368 с.
9. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилiстика української мови. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
10. Моклиця М. Основи літературознавства. Посiбник для студентiв. – Тернопiль: Пiдручники i посiбники, 2002. – 192 с.
11. Пентиліюк М. Культура мови і стилістика. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.
12. Полога Л.М. Словник синонімів української мови. – К.: Довіра, 2001. – 477 с.
13. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови: Пiдручник. – К.: Либiдь, 1993. – 248 с.
14. Свиридов О.Ф. Символіка заговлянь у схiдно-слов'янському i британському магічному фольклорі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Одес. держ. у-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1996. – 16 с.
15. Словник синонімів української мови. В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та інші. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 1 – 2.
16. Українська Літературна Енциклопедія: В 5 т. / Ред-кол.: І. О. Дзевєрін (відп. ред.) та ін. – К.: Українська Радянська Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1990. – Т. 2. – 576 с.
17. Чабаненко В.А. Стилiстика експресивних засобiв української мови: Монографiя. – Запорiжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.
18. Широков О.С. Введение в языкознание. – М.: Из-во Моск. ун-та, 1985. – 264 с.
19. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English language. – Cambridge University Press, 1995. – 490 p.
20. Radford E. Unusual words and how they came about. – М. – Л.: Просвещение, 1964. – 253 p.
21. The World Book Encyclopedia. In 24 Vol-s. – World Book, Inc.: Chicago, Sydney, London, Toronto, 1991. – V. 3. – 990 p.